

## ДО ПИТАННЯ ПРО МОВНУ СИТУАЦІЮ В УКРАЇНІ: МІЖ БІЛІНГВІЗМОМ І ДИГЛОСІЄЮ

Мовна ситуація – центральне поняття соціолінгвістичних студій. Під нею розуміють «ситуацію взаємодії різних мов чи різних форм існування однієї мови в певній державі чи регіоні з огляду на їхню функціональну специфіку й ареал поширення в певний момент історичного розвитку» [6, 449] або ж властивий суспільству спосіб задовольняти комунікативні потреби за допомогою однієї або кількох мов [1]. Для її характеристики визначальними є такі риси, як кількість мов, вживаних на певній території, їх спорідненість, сферами функціонування, форми існування, соціальний і державний статус, комунікативна і демографічна потужність.

Мовну ситуацію в Україні переважно називають білінгвальною [3]: у державі «конкурують» 2 мови, українська й російська, близька спорідненість яких сприяє процесам інтерференції і поширеності українсько-російського мовного субкоду – суржику.

Реальну актуальну картину мовної ситуації можна побачити тільки після проведення Всеукраїнського перепису населення. В Україні поки був проведений тільки один загальнодержавний перепис у 2001 р. Наступний має відбутися в 2020 р. Дані 18-річної давнини, очевидно, застарілі, але саме ними здебільшого оперують, говорячи про сучасний етномовний склад населення. За його даними українську мову вважають рідною 67,5% населення України, російську – 29,6%, частка інших мов, які були вказані рідною, становила 2,9%. Показово, що лише 85,2% українців назвали рідною українську, 14,8% – російську. Серед росіян 95,9% назвали рідною російську, 3,9% – українську. Серед представників інших національностей був значний відсоток тих, хто називав рідною не мову своєї національності, а російську.

Гострота мовного питання в Україні стимулювала проведення численних соціолінгвістичних досліджень у період з 2001 року і до сьогодні. За результатами опитування в межах міжнародного проекту INTAS «Мовна політика в Україні: антропологічні, лінгвістичні аспекти та подальші перспективи» (2006-2008), українську мову назвали рідною 55,5% мешканців України, російську – 32%, українську і російську однаковою мірою – 11,1%, іншу – 1,4% [5]. О.

Вишняк, аналізуючи динаміку мовної ситуації протягом 1994-2007 рр. на основі проведених за цей час загальнонаціональних соціологічних досліджень, виявив, що серед українців за покоління на 5,2% зменшилася частка тих, хто розмовляє в родині українською мовою і на 4,9% – тих, хто розмовляє переважно українською. При цьому на 2,4% зросла кількість тих, хто розмовляє суржилом, на 1,5% – тих, хто розмовляє тільки російською, і на 4,6% – тих, хто розмовляє переважно російською[2].

За даними опитування, проведеного в межах проекту Фонду Фольксваген «Бі- та мультлінгвізм: між інтенсифікацією та розв'язанням конфлікту. Етнолінгвістичні конфлікти, мовна політика і контактні ситуації в пострадянських Україні і Росії» (2017), 64,1% респондентів назвали рідною українську мову, 17,1% – російську, 0,8% – іншу, 17,4% – українську та російську однаковою мірою [4]. Дослідники зробили висновок, що частина опитаних, які раніше називали рідною російську, тепер вказали «українська та російська однаковою мірою».

Мовний ландшафт України характеризують територіальна, демографічна і комунікативна асиметрія. Обрання української або російської мови частково залежить від віку, рівня освіти, місця проживання, сфери спілкування.

Дані Інституту соціології засвідчують, що частка осіб, які називають рідною українською, серед населення з початковою і неповною середньою освітою становить 67,9%, з середньою загальною – 60,9%, з середньою спеціальною – 56,5%, з незакінченою вищою – 44,7%, з вищою – до 37,6% [3]. За результатами загальнонаціонального опитування (2017), проведеного спільно Київським міжнародним інститутом соціології, соціологічною групою «Рейтинг», Центром соціальних і маркетингових досліджень «СОЦІС» та Центром імені Разумкова, 50,5% респондентів вдома спілкуються переважно українською, 24% – російською, 24% – однаковою мірою і українською, і російською, 1,3% – іншою [6]. Відсоток осіб, які спілкуються в родині українською, зменшується з віком: у групі 56+ він найвищий (52,9%), у групі 18–24 (47,6%) – найнижчий.

Мовна ситуація в Україні позначена територіальною деформованістю: на Заході українською називали рідною 91,6% опитаних, у Центрі – 80,8%, на Півночі – 67,5%, на Сході – 25,8%, на Півдні – 29,5% [5]. У родинному спілкуванні українську переважно

використовують жителі сільської місцевості: у середньому по Україні 84,3% мешканців сіл вважають її рідною, 68,1% спілкуються нею в родині. У малих містах ці показники становлять 55,6% і 30,6%, у великих – 39,5% і 14,9%.

Крім того, дослідження виявили, що українська освіта залишається двомовною і що російська домінує в Україні у сфері послуг, в деяких регіонах і в ЗМІ, і що українці переважно споживають російськомовний мережевий контент.

Асиметрія мовної ситуації в Україні дає підстави характеризувати її якдиглосію: вибір української чи російської мови спирається на оцінку за шкалою «низький – високий» і на уявлення про більший або менший престиж мови. Однак той факт, що при цьому українці є активними або пасивними носіями обох мов, видається доречнішим кваліфікувати її як частковий диглосний білінгвізм.

*Публікація містить результати досліджень, проведених за грантом Президента України за конкурсним проектом Ф82 «Лінгвосоціологічний моніторинг динаміки структури й статусу української мови в новітній час».*

## ЛІТЕРАТУРА

1. Брицин В. М. Мовна ситуація. *Українська мова. Енциклопедія*. Київ : Українська енциклопедія, 2000. С. 332.
2. Вишняк О. І. Методики соціолінгвістичних досліджень функціонування та статусу мов в Україні. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*. Київ, 2008.
3. Данилевська О. М. Українська мова в українській школі на початку ХХІ століття: соціолінгвістичні нариси. Київ, 2019.
4. Масенко Л. Мовний конфлікт в Україні: шляхи розв'язання. *Українська мова*. 2018. №2.
5. Мовна політика та мовна ситуація в Україні: Аналіз і рекомендації. Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2008. 363 с.
6. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2011.
7. Чех М., Гринів І. Національне питання: Україна як Європа. *ZN.ua*. 17 черв. 2017. URL: [https://dt.ua/internal/nacionalne-pitannya-ukrayina-yak-uevrope-245832\\_.html](https://dt.ua/internal/nacionalne-pitannya-ukrayina-yak-uevrope-245832_.html) (дата звернення: 26.10.2019).